

חסידי אומות עולם

ג'ון (יאן) דאמסקי (1914-2000)

במרץ 1988, הוכר ג'ון (יאן) בן דודי, ב"אות ההוקרה הגבוה ביותר, מדליה עם זכות לנטיעת עץ בשדרה הראשית של "יד ושם" בירושלים" ע"י המדור לחסידי אומות העולם.

עמוד הזיכרון של "יד ושם" מאותן השנים, מתומצת וחסר. הידע היה חסר, המציאות מאז סוף 1941 ועד התקוממות המרד הפולני בוורשה באוגוסט 1944, הייתה מורכבת יותר מהמתואר. ההירואיות והתעוזה של ג'ון הודגשה על רקע המאורעות ושזורה בסיפורה של משפחת דודי (אח אבי) שמואל רוזן.

אח אבי הבכור, דודי שמואל (סטניסלב), אשתו הנייה (הלנה) ושלושת ילדיהם שרה (לושה), יואל (יולק) והלה, נולדו, גדלו, התחנכו, בגרו והתחתנו בחלם. הם עברו לזאמוש, בהוראת סבי, לייב (אריה) רוזן, כחלק מהרחבת העסקים ופתיחת סניף "רוזן" בעיר. סבי הוא שמימן את פתיחת הסניף וגיבה את בנו בכורו בתמריצים הכספיים כנדרש. הקשר למשפחת רוזן המסועפת בחלם, הורים, אחים, גיסות, צאצאים, דודים ודודות על משפחותיהם הענפות, היה ונותר חזק וחם.

פלישת הגרמנים לפולין שיבשה את הקשר שהפך כמעט מיד לנתק מהקורה בחלם, בבית ההורים. חוסר הוודאות ופעילות אלימה מואצת של הגרמנים, בעיקר הגסטפו, הכריח כל בית אב להתנהג בהתאם למצב שנוצר במקום הימצאו. הן הגסטפו והן הפולנים המקומיים, לטשו עיניים לרכוש היהודי באשר הוא. משפחת רוזן הייתה מהעשירות בעיר חלם.

האלימות חסרת המעצורים עוד לפני גיבוש מדיניות מוסדרת של הנאצים, בעיקר גיבוש "הפתרון הסופי" להשמדת יהודי פולין ובהמשך במדינות אירופה הכבושות, העברת השטח הכבוש במזרח פולין מהגרמנים לרוסים ושוב לגרמנים ע"פ הסכם מולוטוב-ריבנטרופ, הביא לכאוס מינהלי, כלכלי ואישי.

העסקים הוחרמו ע"י הפולנים והגרמנים, הכסף נבזז, מה שלא הותיר ברירה בידי בני הזוג שמואל והנייה רוזן, אלא להשכיר חדרים לפולנים על מנת לנסות ולשרוד. הצעירים הפולנים ששכרו את החדרים סירבו לשלם את שכר הדירה, שיתפו פעולה עם הגסטפו וקיוו שהמשפחה תגורש מביתה כך שהנדל"ן היקר ייפול כפרי בשל לידיהם כמשתפי פעולה.

במהלך 1940 הגיעו לזאמוש אזרחים פולנים שהתגוררו שנים קודם לכן בדנציג, כחלק מתוכנית גרמנית "להושיב" את הפולנים במקום עם סילוק היהודים. אחד מהם היה יאן דאמסקי. בחור יפה תואר, קתולי ופעיל התנגדות ובהמשך מחתרת כנגד הגרמנים. לא היה לו קשר קודם לרוזנים של חלם ולא למשפחת שמואל רוזן בזאמוש. באדיבות תקיפה, הצליח יאן לשכור חדר אצל הרוזנים, סילק את הפולנים הצעירים שהפעילו אלימות כנגד המשפחה והלשינו כנגד ילדיה לגסטפו המקומי. התנהגותו של יאן, האישית והאנושית, כלפי שמואל, הנייה, שרה (לושה), יואל (יולק) והלה הייתה יוצאת דופן לטובה. הימצאותו של יאן הקלה מפני ההתנכלויות אנטישמיות מצד הפולנים המקומיים, חיילים גרמניים הפסיקו את חיפושיהם התכופים בבית, למרות שהיה מדובר במשפחה יהודית ועשירה ובעיקר נוכח פעילות התנגדות של 3 מבני המשפחה כנגד התארגנות גרמנית במרחב.

לימים, במהלך שנות ה-90 נודע לנו שיאן, שהיה פעיל במחתרת הפולנית ומבוקש ע"י הגסטפו, היה שותף לפעילות כנגד הממסד הגרמני בעיר, הפעיל קשרים והשתמש בהם, כדי להרחיק סכנה מהמשפחה ובעיקר – לאפשר כאמור, לשלושה מבני הבית, שרה (לושה), בעלה באותו הזמן מקס ואחיה יואל (יולק) בפעילותם המחתרתית. השלושה הניחו מטענים כנגד חיילים ותקפו מוצבים גרמניים בין זאמוש לחלם.

מקס, נרצח בפעילות מחתרתית זמן קצר אחר כך. לושה, בת דודי שהייתה יפהפיה אמיתית ונבונה מצאה חן בעיני יאן. הוא החל לשתף אותה בפעילות ההתנגדות הפולנית נוסף לתא המחתרתי בו לקחה חלק. מתוך שהבין לאן נושבת רוח המלחמה, הפעיל קשרים והציע למשפחת רוזן להתפצל, לעבור לצ'סטוהובה, וורשה ולגרמניה, כשהם נושאים זהות וניירות מזויפים, שדאג מבעוד מועד להביאם תוך סיכון חייו, לעיתים כמשימת התאבדות.

שמואל דודי, אב המשפחה, נעצר ועונה קשות ע"י הגסטפו תוך ניסיון להוציא ממנו מידע על פעילות בנו יואל (יולק) כנגד הנאצים ומקום הימצאו. עם שחרורו ממעצר לאחר התערבות יאן, העביר אותו האחרון לדירת מסתור בוורשה, שם העביר את השנים 1941-1945, כשהוא חבוי בין שני קירות דמה באחת מדירות המסתור. לימים הוחבאו איתו בין הקירות הכפולים עוד שלושה יהודים גם אותם הביא יאן עצמו כשהוא דואג להפעיל בעלי ארון לאורך השנים, דואג לאוכל, למים, לפינוי הזבל וכו'.

לושה, יואל והלה, הועברו במהלך 1941 ע"י יאן מצידים במסמכים מזויפים לצ'סטווחובה.

לושה שנשאה עימה ניירות אריים והייתה בהירת עור מצאה עצמה מהר מאוד אחרי רציחת בעלה מקס, חזרה בוורשה לצידו של יאן, ולקחה חלק פעיל בהתנגדות למערכת הנאצית בעיר. (הפעילות המחתרתית ותולדות המרד הפולני מוזכר בספרה של מאריה ואנדוושילבסקה, "קשת בענן").

האחים יואל, שהיה מבוקש על ידי הגסטפו והלה הצעירה ממנו, מאסו במשחקי המסתור שנכפו עליהם ואולי מתוך שלא העריכו את הסכנה האמיתית במצב, יצאו ממחבואם ונסעו ללובלין, העיר הגדולה, כדי לנסות ולהמשיך לחלם, לבית סבא וסבתא רזן. בדרכם נתקלו בגסטפו, זהותם אומתה והם נורו בדם קר במקום. השניים מונצחים בקבר אחים מתחת לגלעד שהוקם במרכז העיר לובלין.

אם המשפחה, דודתי הנייה (הלנה), שדיברה גרמנית שוטפת וחזותה היתה ארית, הועברה ע"י יאן לגרמניה, שם שימשה כמבשלת בביתו של קצין גרמני. בעצה של יאן, "שיחקה" תפקיד של כיבדת פה, כך שתוכל להיות "עובדת שחורה" ולא להישלח למחנה של לוקים במומים.

תוך חירוף נפש, תושייה ותעוזה, ניצלו שמואל, הנייה ושרה (לושה), מהשואה המיידית. פעילותו של יאן בזמן המלחמה לא סופרה לפרטיה מעולם ובמלואה, גם לא בעדות ל"יד ושם". מעט חשף בעצמו בין השנים 1987-90 והיתר נודע רק בשנות ה-2000. יאן פעל והציל שלוש משפחות יהודיות נוספות, שמצאו מחבוא בוורשה. כל זאת, במקביל לפעילותו האקטיבית במחתרת הפולנית כנגד הכיבוש הנאצי. בדירתו הקטנה, הוחזקו חומרי נפץ, רימונים וחומרי תעמולה. הוא לקח חלק במרד הפולני בעיר בשלהי המלחמה. לושה שימשה בלדריה תוך סיכון חייה עד השחרור על ידי הצבא הרוסי וכפעילה במחתרת לקחה חלק במרד הפולני בוורשה.

למרות היותו קתולי, קשר עצמו יאן ליהדות מבלי להמיר את דתו, והידק את קשריו עם המעטים ששרדו ממשפחת רוזן החלמאית.

מכשתמה המלחמה, נישאו לושה ויאן ועזבו את פולין לטובת לוס אנג'לס. יאן המיר את שמו לג'ון, התקבל לעבודה כמהנדס בחברת המטוסים "מרטין לוקהיד" ולזוג נולדה בת. חייהם המשותפים התנהלו מתוך אהבה ותמיכה הדדית, אמון עצום שניבנה תוך כדי ומתוך המלחמה הנוראית ההיא.

ההכרה להיותו חסיד אומות העולם, הטקס בלוס אנג'לס ובעיקר זה בירושלים, היה עבור ג'ון סגירת מעגל. המחווה מצד המוסד הישראלי להנצחת השואה, ההכרה, התעודה ונטיעת העץ הנושא את שמו בשדרת חסידי אומות העולם, וחריטת שמו על לוח קיר המצילים, הפך את שהותו בישראל לגולת כותרת ייחודית. המחווה ריגש אותו מאוד. הטקס כולו, בעיקר התייחסותם למופת של אנשי "יד ושם" בזמן שהייתו בארץ, יראת הכבוד העמוקה שהוקרנה כלפיו וכלפי אותם חסידי אומות עולם ומלוויהם שנכחו בטקס, העצימה אותו עד דמעות.

אם לצטט אותו – "מעולם לא תבעתי כבוד על פעילותי במלחמה. אני לא גיבור. לא חשבתי על פרס. רק רציתי לשמור על היותי בן אדם". מדינת ישראל העניקה לו מתנה ענקית.